

Erdélyi Victor: A magyar kartellek.

A szénkartell urai.

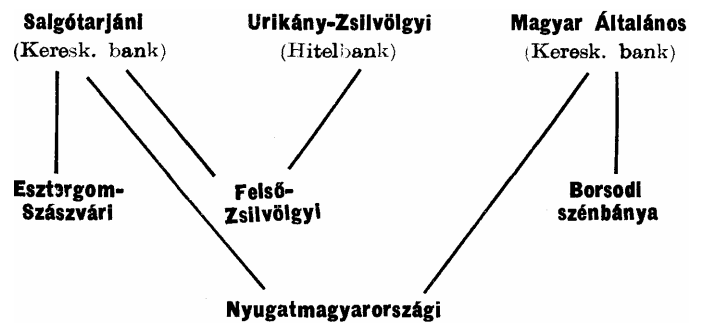
A magyar szénbányavállalatok 1902-ig szervezet nélkül működtek, de bizonyos megállapodások már akkor sem hiányoztak a két vezető szénbányavállalat, a Salgótarjáni és a Magyar Általános között. Mindkettő finansziális kapcsolatban áll a Kereskedelmi Bankkal és a Wiener Bankvereinnel, ami már magábanvéve is elegendő ahhoz, hogy a két vállalat ne zavarja egymás cirkulusait. Sőt a Kereskedelmi Bank már 1898-ban nagy erőfeszítések árán keresztül akarta hajtani a két vállalat fúzióját, de ez személyi okokból nem sikerült. Ezenkívül volt még a fúzióknak egy másik akadálya is. A Salgótarjáni részben elnöke, részben pedig a Kereskedelmi Bank révén az iparvállalatoknál és a gyárvállalatoknál igen nagy befolyásnak örvend, míg viszont a Magyar Általános, – hogy úgy mondjuk, – „kitűnően be van vezetve” a kormányoknál. Mindkettő túlságosan magasra értékelte ezt az aportot és így a fúzió nem jöhetett létre. Ennek dacára a két vállalat között változatlan jó viszony uralkodott továbbra is.

A szénpiacon azonban korántsem volt általános a vállalatok barátságos magatartása. Valami túlságosan éles harcot ugyan nem folytattak, de piacukhoz görcsösen ragaszkodtak és a nagyobb közszállításokért vad intrika folyt. Különösen az újonnan alakuló vállalatok ellen küzdöttek minden erejükből, hogy piacukat változatlanul megtarthassák. Az egyes vállalatok már akkor is lomha kényelemszeretettel ragaszkodtak a status quohoz és nemcsak a piac elhódításától féltek, hanem arra sem gondoltak, hogy azt terjeszszék. A rajonjukon kívül eső tereket átengedték a külföldi szénbányáknak.

A kényelmes szép élet nem tartott sokáig, mert az üldözött új vállalatok lassanként megerősödtek és megindult a harc a piacért. Rövid versengés után végre 1902-ben a magyar szénbányavállalatok nagyrésze megkötötte a kartelt, amelyet röviden úgy jellemezhetünk, hogy fentartották a status quo antet – a szénárak kivételével. Az első kartelszerződés öt évre szólt, azóta kétszer meghosszabbították 1917-ig.

A kartel forma szerint nem egységes, hanem különböző csoportokra oszlik. Az első vezető csoportot a Salgótarjáni, a Magyar Általános és az Urikány-zsilvölgyi alkotja. A Salgótarjáni magában véve is egy csoportot képvisel. Ez a legrégebb magyar szénbányavállalat (alakult 1868-ban) 1894-ig csak nógrádi bányáiban termelt szenet, azóta azonban a zsilvölgyi bányákat is megszerezte és ezek révén Erdélyben ő a szénpiac ura. A két helyen évente átlag 21 millió métermázsát termel, vagyis több mint az ország széntermelésének ötödrészét. A Salgótarjáni csoportba tartozik a kezelésében álló Esztergom-szászvári kőszénbánya részvénytársaság, amely a Dunántúl folytat szénbányászatot és amelynek négy millió métermázsányi barnaszén és feketeszéntermelését nagyrészt a

Kereskedelmi Bank és a Wiener Bankverein iparvállalatai foglalják le. Ugyancsak főrésztvényese 50% erejéig a Salgótarjáni a Felső-Zsilvölgyi kőszénbányarészvénytársaságnak is. A részvények másik fele a Hitelbank szénbányavállalata, – az Urikány-zsilvölgyi kezeiben van és ez a kapcsolat is bizonyos egyöntetűséget eredményez a két vezető vállalat üzletvitelében. A Felső-Zsilvölgyi évi egy millió métermázsát, míg az Urikány-zsilvölgyi évi öt millió métermázsát termel. A harmadik vezető vállalat a Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársaság, amely egymaga közel 20 millió métermázsát szén termel borsodi, esztergomvidéki és tatai szénbányáiban. A Magyar Általános kezelése alatt áll a Borsodi szénbányavállalat, amely évente 5 millió métermázsát szén termel. A Magyar Általános és a Salgótarjáni közös alapítása a Nyugatmagyarországi kőszénbánya részvénytársaság, amely 10 millió métermázsát évi termelésre rendezkedett be. Vagyis a szénkartel első csoportja így néz ki:

Vagyis ez a csoport magában véve is domináló helyzetet foglal el a szénpiacon, hiszen évi termelése 70 millió métermázsát körül forog. Ez a csoport tulajdonképpen a kartel gerince és a többi vállalat csak mint mostohagyermek szerepel. A csoportban Láczy Leó és Reimann Lázár által képviselve van a Kereskedelmi Bank, Chorin Ferenc által a Gyáriparosok Országos Szövetsége, Farbaky István által az Orsz. Bányászati és Kohászati Egyesület, gróf Teleki Géza által az arisztokrácia és dr. Freyenfeld József által a Lukácskiráldi Hertz-dinasztia, végre az Urikány-zsilvölgyi által a Hitelbank...

A kartel második csoportja a közönyös vállalatok. Ilyenek a Dunagőzhajózási és az Államvasutársaság. Mindkettő feketeszenet termel és mindkettő saját maga fogyasztja el a termelés jórészét. A csoport évi 12 millió métermázsát termel.

Sokkal érdekesebb a harmadik csoport, a mostohagyermek csoportja. Ide tartoznak a Budapestvidéken és az Északmagyarországin kívül a többi apróbb vállalatok. Ezek mindössze alig húsz millió métermázsával szerepelnek. Végre a negyedik csoportot a félig külföldi vállalatok képezik, mint a Guttmann testvérek és a Kohlenindustrie Verein.

Tekintsük most, hogyan helyezkednek el ezek a csoportok a kartel mozaikképében. Amint már előre-

bocsájtottuk, a kartel főképen a status quo ante fenntartására alakult. Ezért első alakulása idejében lehetőleg kizárt magából minden újabb alapítású, piacért törtető vállalatot és vad harcot indított ellenük. Hogy mit jelentett a kartelen kívül és a kartelen belül lenni, annak jellemzésére egymás mellé állítom a Budapestvidéki kőszénbánya részvénytársaság 1910. és 1911. évi nyereség- és veszteségszámláját. A vállalat csak 1910 végén könyörögte be magát a kartelbe.

	1910	1911		1910	1911
Veszteség	535. 40	—	Üzemi nyereség . . .	—	187.841
Kamat és felpénz	—	166.628	Adómentes kamatok	5.105	5.749
Veszteség áthozatal	2,167.424	2,667.355	Íngyűzők (ővedelme)	30.700	33.824
			Egyenleg	1,967.355	2,606.968

A kartelszerződés első feltétele a rayonírozás és a „Kundenschutz”. Mindegyik vállalat részére szigorúan meg van határozva a fogyasztókerület és ezek határain és egyes nagyobb ipari gócpontokon az egyes fogyasztók is be vannak osztva. A beosztásnál persze a status quo ante szerepelt és ezt annyira szigorúan vették, hogy például a Budapestvidéki 1910-ben, amikor a kartelbe lépett, nem kapott újabb fogyasztóterületet, hanem csak a régi fogyasztóit tarthatta meg. Ezeket azonban, — többek között a fővárosi gázműveket, — szőröstől-bőröstől kiszolgáltatták neki és most ezeken hajtja be régi veszteségeit. A kartel fölve, hogy egyetlen vállalat sem adhat el szenet a karteltársvállalat vevőjének, még abban az esetben sem, hogyha az régi szállítójával szakítani akar és maga fordul a vállalathoz. És ezen a téren nincsen ármegállapodás. Mindegyik vállalat olyan áron adja el szenét a régi vevőnek, amilyenen bírja és akkor emeli az árakat, amikor jónak látja. Ezáltal a fogyasztó teljesen ki van szolgáltatva a kartelnek és a kartel eljárása annyira önkényes, hogy bármely nyugati államban helyzete tarthatatlan volna a közfelháborodással szemben. Minálunk csak a közgyűlések előtt mozgolódik az úgynevezett közvélemény egy része, de máskülönben teljes a szélcsend. Hogy mi ennek az oka, az nagyon is kézenfekvő. A kartelben érdekelve vannak azok a bankok, amelyeknek az ipar terén a legnagyobb érdekeltégük van és így az iparvállalatok nagyrésze nézve közönyös a kérdés. Azután pedig ne feledjük, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke Ghorin Ferenc, aki egyszerűen mint a szénkartelnek is vezető embere. Vagyis az ipari status quo nem szenved, mielőtt tiltakozhatnának. És ez nem a szénkartelnek, hanem az ipari status quonak hasznos. A kartel káros hatását csak a kifizető érzik meg, ezek azonban nem számítanak. De megérzik rajta kívül a Máv., az állami és a városi üzemek, és ebben áll a szénkartel legnagyobb fontossága. A Máv. nyomorúságának egyik legfőbb oka éppen ebben áll, de a kartel befolyásán megtörik minden közérdek és a kartel vígan zsebel a közpénzekből. Akármennyire képtelen gondolatnak is látszik első percben, a szénkartel szervezete egyenesen úgy készült, hogy a kartel a közvagyonot szabadon dezmálhassa. Erre a kérdésre azonban e közvélemény befejezésénél térünk át.

Természetes, hogy ilyen körülmények között a kartelt állandóan fenyegeti az a veszedelem, hogy konkurrens vállalat alakul és megzavarja a cirkulusait. A távolállók előtt tényleg érthetetlen is, hogy ez miért nem történik meg. Csak hogy ne feledjük, hogy az újonnan alakuló vállalat elé óriás akadályok is gördülnek. Közszállításra nem számíthatna, mert ezen a téren a szénkartel legyőzhetetlen. Az ipari vállalatok nagyobb része azoktól a pénzügyektől függ, amelyek

egyszerűen mint a szénkartelben is érdekelve vannak, más részük, amelyeket közvetlenül külföldi vállalkozók létesítettek, nagyrészt külföldi szenet használnak, vagyis az új vállalatnak csak a kifizető körében lenne tere. Ez a piac azonban a legnehezebben megközelíthető és a kartel versenyével szemben egyenesen megközelíthetetlen. Azonkívül ne feledjük azt sem, hogy egy esetleg alakuló szénbányavállalat szemben találkozna a magyar pénzügyekkel továbbá a velük összeköttetésben lévő külföldi pénzügyekkel is. Azaz a szükséges tőkét majdnem lehetetlen volna beszerezni. És hogyha van a lehetőségnek egy kis része, úgy azt is elzárta a kartel az úgynevezett meddő hegyzárataival.

A feltáratlan szénterületeken uralkodó meddő hegyzárlat a szénbányavállalatok és az érdekelt földbirtokosoknak összejátszásán alapszik, amely magyarázatát bányajogi viszonyaink rendezetlenségében leli. Az abszolutizmus idejében az egész bányászat terén a bányaszabadság elvét hozták érvényre (1854. évi május 23-án kelt cs. nyílt parancs), de a bölcs országbírói értekezlet sietett a szénre vonatkozólag a bányaszabadságot megszüntetni és az ásványszereket a földbirtok tartozékainak jelentette ki. (1861. évi ideiglenes törvénykezési szabályok, VII. rész, 1. §.) Vagyis az ásványszén a földbirtok tartozéka, a monopóliumra törekvő szénbányavállalatoknak csak a földesúrral kellett megegyezniük, hogy céljaikat elérhessék és ebben a tekintetben a vállalatok igazán bőkezűek. Átlag évi másfél millió koronát fordítanak a feltáratlan területek lefoglalására és a kisebb szénbányavállalatokat egyenesen aszerint mérlegelik és a kartelben olyan szerephez juttatják, amelyet a vállalat feltáratlan, lefoglalt területei révén megérdemel. Kitévő példa erre az Északmagyarországi. Ennek a kis vállalatnak aránylag nagy szerepe van a kartelben és ezt a szerepét a mérlegében, a vagyonrovatban értékeli is: „Esztergomvidéki kőszénbánya-részvények = 2,331.000 korona.” Az Északmagyarországi kőszénbánya részvénytársaság pedig egyszerűen egy Potemkin-vállalat, vagyis magyarul belépő a kartelbe. A 3,200.000 korona alaptőkéjű vállalat egy huncut kapavágást sem tesz, hanem ehelyett lefoglalva tart Esztergom vidékén óriás szénterületeket, nehogy valami konkurrens befurakodhassék. De ez az eset korántsem áll egyedül. Több mint 40 évvel ezelőtt rámutattak arra, hogy a budakeszi medence szénkutatóterületre biztató terület, de azért Budakeszin máig sem történt egyetlen kapavágás. Egy szép napon Gajári Ödön honatya jelent meg a községben és kibérelte a szénkutatóterület jogot a földbirtokosoktól. 1906 július 5-én már a Magyar Általános Kőszénbánya részvénytársaság lépett Gajári úr helyébe. Ez a vállalat a községi birtokosoknak 7716 hold terület szénki-termelési jogáért évi 1500 koronát fizet, a plébánosnak pedig 90 hold területért és erkölcsi támogatásért 250 koronát. Természetes, hogy a Magyar Általánosnak egyáltalán nincs szándékában a szénterület feltárása, mindössze azért fizeti a bérösszeget és azért költött sokszorosan többet a szerződés megkötéséért, hogy valami konkurrens ne telepedhessék ott meg. De menjünk tovább. A telki, a pátyi, a jení, a zsámbéki és perbáli medencék is le vannak foglalva és ezekért szintén magas bérösszegeket fizet részben a Magyar Általános, részben pedig bizonyos Osváth Imre nevezetű törvényszéki bíró.

Hasonló a helyzet az esztergomi szénvidéken, csak hogy itt már több nehézséggel találkozunk a szénkartel tagjai. Itt nagyon sok a szénterület és a meddő hegyzárlatok nagyon sok pénzbe kerülnek. Ezen egy segítenek a vállalatok, hogy az egyes medencék legfontosabb helyein csak kisebb területeket foglalnak

le, amúgy sakktáblaszerűen. Természetes, hogy már ezáltal is megakadályozzák a bányanyitást, azaz az egységes bányüzem létesítését, de azért kisebb balesetek előfordulhatnak. Így például csak a legutóbb az Észak-magyarországit perelte ki epöli, bajnai és nagysápi szerződéseiből egy vállalkozó, de alig kezdte jogosítványait kínálni, a Magyar Általános strohmannja jelentkezett és hetvenötezer koronáért visszaváltotta a szerződéseket.

Amint a Budapest-Esztergom közötti szénvidék, úgy le van foglalva az országban minden talpalatnyi hely, ahol esetleg kilátás nyílhatna a szénbányászatra, de a legszégényletesebb az, ami a krassószörénymegyei szénterületek körül történik. Ez a szénterület már azért is elsőrendű fontosságú, mert szene kitűnő korszolható feketeszen és a szénvonulat oly nagy, hogy innen az egész ország szénszükségletét kényelmesen fedezni lehetne. A területet azonban az Államvasúttársaság tartja lekötve, a nagyszabású feltárás eszébe sem jut és saját primitív berendezésű bányaműveiben alig termel többet, mint amennyire saját üzemeire van szüksége. A mi keveset forgalomba hoz, azt még anyagi áldozatok árán is elhelyezi a szénkartel, csupa hálából. Úgy az Államvasúttársaság, mint a Dunagőzhajózási társaság pécsvidéki szénbányái ilyen passzív tagjai a szénkartelnek.

Ugyancsak érdekes tagjai, azaz kültagjai a szénkartelnek a Guttman-féle sziléziai szénművek és az Oberschesisches Kohlenrevier. Ezekre nézve is fennáll a rayonizálás, vagyis a magyar szénkartel átengedi nekik a magyar piac egy részét, csak hogy itthon biztosítsa magát a konkurrencia ellen. Ezenkívül ezekre nézve árkonvenció is létezik, egy úgynevezett baisseklauzula.

*

Ilyen módon a kartel féktelenül uralkodik saját kis körében és olyan áron adja a szenet a kislefogyasztóknak, amilyen áron akarja. A hazai rostált barnaszén loco banya átlag 12 korona tonnánként, míg például a cseh barnaszén átlag csak 6 korona. De sokkal jelentősebb az az üzlet, amit a kartel a Máv.-al csinál. Hogy csak néhány példát említsünk, a Salgótarjáni évente 1,200.000 tonna lupényi barnaszén ad eí a Máv.-nak, tonnánként 14.34 koronás egységáron. Hogyha a Máv. a lupényi helyett ugyanennyi karvini szenet használna, évente 361.000 koronát takaríthatna meg. Hasonló üzleteket kötöttek a Máv.-al a Magyar Általános és a Hitelbank. Az így elosztogatott százezreket fizeti meg a szállító közönség felemelt tarifadíjak alakjában. Mert ne felejtjük, hogy a Máv. a magyar széntermelésnek közel felét fogyasztja el. „És hogyha ezt szem előtt tartjuk, akkor megértjük, hogy miért vívott a szénkartel oly elkeseredett harcot a koalíciós kormány állami szénbányászati akciója ellen.